

**MEVLÂNÂ DÜŞÜNCESİNDE BİR ÖLÜMSÜZLÜK TECRÜBESİ
OLARAK İRADÎ VE DOĞAL ÖLÜM**

**Voluntary and Natural Death as Experience of Immortality in the
Thought of Mevlânâ**

Dr. Ruhattin YAZOĞLU*
Dr. Tuncay

İMAMOĞLU**

ÖZET

Mevlânâ, gerek iradî gerekse doğal ölümü ölümsüz hayat için bir başlangıç ve geçiş olarak değerlendirmektedir. Ona göre insan, doğal ölümü yaşamadan önce iradî ölümlü olgunlaşmalı ve sevgiliye kavuşma anını beklemelidir. Makalemizde onun iradî ve doğal ölüm anlayışını ölümsüzlük düşüncesiyle birlikte değerlendirmeye çalışacağız.

Anahtar Kavramlar: İradî ölüm, doğal ölüm, ölümsüzlük, Mevlânâ, Eflatun

ABSTRACT

Mevlânâ evaluates voluntary and natural death as beginning and bridge of immortality. According to him, man must be mature with voluntary death, and wait for encountering to beloved before he experiences natural death. In our article we try to examine his voluntary and natural death with the thought of immortality.

Key Words: Voluntary death, natural death, immortality, Mevlânâ, Platon

Ölüm, bütün insanlık tarihi içerisinde hemen her topluluğun üzerinde en çok düşündüğü konulardan birisi olmuştur. Buna göre, gerek eserleri gerekse düşünce sistemleri günümüze kadar gelmiş olan eski ve büyük medeniyetlerde olduğu gibi, ilkeliklerini hâlâ sürdürmekte olan çok eski topluluk kalıntılarında da insanlar çözümü güç olan bu ölüm bilmesini çözmeye, güçleri yettiği ölçüde onu anlamlandırmaya çalışmışlardır. Çünkü ölüm, kendisinden kaçınılamayan bir fenomen ve hayatın bir gerçeği olduğu için, bu kaçınılmaz gerçeğe karşı karşıya kalan insan, ister istemez onu kendince yorumlamak ve

* Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Din Felsefesi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

** Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Din Felsefesi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

-10- R. YAZOĞLU-T. İMAMOĞLU: Mevlânâ Düşüncesinde Bir Ölümsüzlük Tecrübesi Olarak İradî ve Doğal Ölüm

açıklamak durumunda kalmıştır. Düşünce tarihinde hiçbir düşünür ve filozof yoktur ki, bu kaçınılmaz gerçek karşısında bir şeyler söylememiş olsun. Nitekim La Bruyère'in: "Ölüm hayatın her anında kendini hissettirir, ancak sadece bir defa gelir. Onu idrak etmek, acısını çekmekten daha güçtür" şeklindeki sözleri insanın ölüm düşüncesiyle sürekli olarak ilgilendiğini ve ölümün onu tedirgin ettiğini göstermesi açısından son derece önemlidir. Bu yüzden düşünce tarihinin başlangıcından bu yana ölümle ilgili çeşitli yaklaşımların ortaya çıktığını görmekteyiz. Buna göre kimi düşünürler, ölümü hayatta kazanılan her türlü başarıya son noktayı koyan bir felaket, hayatta kalındığı sürece üzerinde kesinlikle düşünülmemesi gereken bir fenomen olarak görürken, kimi düşünürler de, hayatın gerçek anlam ve değerinin ancak ölümle kazanıldığını ifade ederek, bu anlamda ölümün kötü değil, iyi bir olgu olarak değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Makalemizin konusu olan Mevlânâ'nın ölüm hakkındaki görüşlerini, bu ikinci grup düşünürlerin görüşlerine dahil etmek mümkündür. Yazımızda da görüleceği gibi Mevlânâ, ölümden yergi ile değil, övgü ile söz etmektedir.

Mevlânâ, ölümü iradî ve doğal olmak üzere iki şekilde ele almaktadır. İradî ölümle kişinin kendi iradesi ile bedenini şehvî arzularından uzaklaştırması, yani ölmeden önce ölmesi; bir başka ifadeyle riyazet kastedilmekteyken; doğal ölümle herkesin bildiği üzere bedeninin kişinin istenci dışında ölmesi anlaşılmaktadır. Kısaca, iradî ölüme, kişi özgür iradesiyle karar verirken; insanın dünyaya gelişi gibi dünyadan ayrılışı da kendi isteğine bağlı olmadığından doğal ölüm, kişinin iradesi dışında gerçekleşmektedir. Mevlânâ, Eflatun'da olduğu gibi¹ doğal ölümle ruhun hapisane olarak kabul edilen bedenden kurtularak Tanrı'ya kavuşmasını kastetmektedir. Mevlânâ, iradî ölümü şu sözleriyle ifade etmektedir:

"Riyazetle bedeninin ölmesi, diriliktir; şu bedene zahmet vermek, canı ölümsüzlüğe ulaştırmaktır."²

"Ne mutlu o kişiye ki, ölümden önce öldü;

Yani bu bağın, bu üzümün aslından bir koku aldı."³

Yukarıdaki ifadelerde de görüldüğü gibi iradî ölüm, kişinin özgür iradesiyle bedensel istek ve arzularından uzaklaşması, her türlü şehvetin azaltılması anlamına gelmektedir. İslâm tasavvuf düşüncesinin diliyle söyleyecek olursak, bu,

¹ Eflatun, *Phaidros*, çev. Hamdi Akverdi, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1997, s.51-70.

² Mevlânâ, *Mesnevî-i Ma'nevî*, Bekuşeş ü ihtimâm-i Raynold A. Nicholson, 1925-1933, Tahran, ts., III, 482, beyit: 3365.

³ Mevlânâ, *Mesnevî*, IV, 609, beyit: 1372.

“ölmeden önce ölünüz” ifadesinin bir başka şekilde dile getirilmesidir. Mevlânâ’ya göre, insanda varlık ve yokluk unsurları bulunmaktadır. İnsanın yokluk unsurunu kaldırıp tüm varlık olması ve Tanrı’ya varması kendi elindedir. Bunun için bir insanın kendisini, yeteneklerini iyice tanıması, nefsinin terbiye etmesi gerekmektedir. Bu hususta çeşitli vasıtalar ve yollar bulunmaktadır. Bu yolu iyi seçmesi, her türlü güçlüklerle katlanmak suretiyle sonuna kadar gitmesi şarttır. Bu işi başaran, Tanrı’yı görür gibi yaşayan ve vicdanında yaşatan kimseye “insan-ı kâmil” denilir. İnsan-ı kâmilin maddî hayatı, ebedî hayata dönüşmüştür. Onun yokluk unsuru gitmiş, tüm varlık olmuştur. Bu bakımdan insan-ı kâmil, Tanrı iradesi, marifet ve kudretinin ortaya çıkmasıdır.⁴ Bu anlamda Mevlânâ’ya göre yaşanan hayat, gücünü insan ve Tanrı sevgisinden almakla anlam kazanır. Mevlânâ, *Fihî Mâfih* adlı eserinde, bunu “Tanrı aşkı ve sevgisi her şeyin içinde vardır. İnsan, kendisini yaratanı nasıl sevmez? Bu sevgi onun özündedir. Her şeyin sonu O’na varır. İnsan her şeyi Tanrı için sever ve bu aşk Tanrı’da son bulursa, sonunda Tanrı’nın zâtını da bulur”⁵ şeklinde dile getirmektedir.

Hayatta mutluluk, olgunluk ve birlik yolu aşktan geçmektedir. Aşk yolu, seyyal, dalgalı, sürekli ve çok hareketlidir. İşte Mevlânâ’nın yaşantısındaki dinamizmin nedeni buradan gelmektedir. Bunun içindir ki Mevlânâ, insanı maddî hayatın esiri kılan değerlere önem vermemiştir. Çünkü maddî hayata bağlılık, aşk ile ruhu yükseltmekten ve ebedî diri olmaktan alıkoyar. Bu itibarla manevî bağımsızlık için her türlü bağdan ve kayıttan kurtulmanın gereğine inanan Mevlânâ, bunu şu şekilde ifade etmektedir:

“Ey oğul! bağı çöz, azat ol. Daha ne zamana kadar altın ve gümüşün esiri olacaksın?”⁶

Mevlânâ, *Mesnevî*’nin birçok yerinde ruhun aslına dönüşü ile gerçekte kendi yaşayışındaki sürekli arayış içerisinde görünen büyük dinamizmi anlatmaktadır. Bilindiği gibi İslâm tasavvuf düşüncesinde manevî hayattaki arayışa ve değişmeye ruhun seyri denmektedir. Çünkü ruh devamlı bir değişme içerisinde. Buna göre, insanın bu dünyada ortaya koymuş olduğu manevî faaliyetlerle ruhu da değişmektedir. Bu da, iradî ölüm anlamına gelmektedir. Yaşantımızdaki acılar, üzüntü ve hastalıklar birer uyarı niteliğinde olup, bunlar dünyanın değersizliğini anlatmaktadırlar. İnsanın bunlara sabırla karşılık vermesi,

⁴ Meliha Anbarcıoğlu, “Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî’nin Hayat ve Ölüm Hakkında Düşünceleri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Doğu Dil ve Edebiyatları Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, cilt: II, sayı: 3, Ankara 1977, s.5.

⁵ Mevlânâ, *Fihî Mâfih*, çev. Meliha Anbarcıoğlu, İstanbul, 1969, s.XIX.

⁶ Mevlânâ, *Mesnevî*, I, 6, beyit: 19; yukarıdaki değerlendirmeler için bkz. Anbarcıoğlu, “Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî’nin Hayat ve Ölüm Hakkında Düşünceleri”, s.9.

onu Tanrı'ya yöneltmektedir. Bu yüzden insanın ömrünü olmayacak hayaller peşinde koşarak tüketmemesi gerekir. Nitekim Mevlânâ,

“Canın, her gün hayalin tekmesini yemeden, ziyandan, faydadan, elden çıkarma, kaybetme korkusundan,

Ne temizliği kalır, ne hoşluğu, ne gücü, ne de göklere çıkacak yolu kalır.

Uyumuş ona derler ki o her hayalden umutlanır; ve o hayalle konuşur”⁷ şeklindeki dizeleriyle buna vurgu yaparak, arif olanın bu dünyadan uyumuş, gerçekte uyanık bir insan olduğunu⁸ belirtmektedir.

Mevlânâ, insanın yaşarken maddî kayıtlardan ve bağlardan kurtulmadıkça Mutlak Varlığa bağlanamayacağını söylemektedir. Bu dünyada Tanrı'ya ruhu ile dönmek, insanın cismini ya da nefsini islah edip, ruhu ile bir seyir yapması, merhaleler kat etmesi ve gerçek varlıkta ruhunu terbiye etmesiyle mümkündür. Aslından uzak kalan kişinin yine buluşma zamanını arayacağını vurgulayan Mevlânâ'nın, bu aslına dönüş temennisi, *Mesnevî*'sinin ilk 18 beytinde özlü bir şekilde açıklanmaktadır.⁹ Ona göre, bu manevî seyir ya da devir akıl ile değil, aşk ile mümkün olur. Yani insan iç âleminin sırlarını kalp yoluyla çözmelidir. Mevlânâ, burada aşk ateşini ney ile özdeşleştirmektedir. Çünkü Mevlânâ için, ayrılıkları en güzel şekilde anlatan şey ney'dir. Mevlânâ'ya göre, ney'in sesi yel değil, ateştir. Kimde bu ateş yoksa, o kişi yoktur. Mevlânâ için ney, bir dosttan ayrılana eşittir ve o bir dosttur.¹⁰ Mevlânâ, bedenimizde bulunan göz ve kulağın yerine, aşkı koyarak, beşerî varlığımızı öldürüp yok edebileceğimizi belirtmektedir.

Burada öncelikle şunu belirtmemiz gerekir ki, Mevlânâ'nın, yukarıda da görüldüğü gibi maddeye değer verilmemesine yönelik görüşleri, insanların bu dünyadan tamamıyla kopması anlamına gelmemektedir. Kanaatimizce onun eleştirdiği şey, tamamıyla akla değer verip kalbi göz ardı etmek, maddeye yönelip ruhu ihmal etmektir. Nitekim, Mevlânâ'nın gösterdiği tepkinin benzerleri, İslâm düşünce tarihinin ilk yıllarında da görülmektedir. Emevîler'in, farklı coğrafyadan insanların Müslüman olmaları nedeniyle devlet gelirlerinin azalmasını gerekçe göstererek, bundan hoşnut olmamaları bazı sûfî hareketlerinin Emevî saltanatına karşı reaksiyon göstermesine ve maddî hayatı eleştirmesine neden olmuştur.¹¹ Şüphesiz burada karşı çıkılan şey, maddî yöne ağırlık verilip

⁷ Mevlânâ, *Mesnevî*, I, 22, beyit: 411-413.

⁸ Mevlânâ, *Mesnevî*, I, 21, beyit: 392.

⁹ Mevlânâ, *Mesnevî*, I, 5, beyit: 1-18.

¹⁰ Mevlânâ, *Mesnevî*, I, 5, beyit: 1, 9-11.

¹¹ Erol Güngör, *İslâm Tasavvufunun Meseleleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1989, s.173-180.

ruhun ihmal edilmesidir. Mevlânâ'nın da, kendi yaşamış olduğu dönemde insanların mânâdan çok maddeye yönelmeleri sonucu bu tür düşünceleri ileri sürdüğü söylenebilir. Çünkü Mevlânâ, insanın madde ve ruhtan müteşekkil bir varlık olduğunu, sadece onun maddî yönüne değer vermenin bu dengeyi bozacağına inanmaktadır.

Batı düşüncesinde Nietzsche'nin de, zihnî faaliyetler sonucu büyüyen insanın ölen ruhu ve yok olmuş benliğinin, onu düşünce dünyasında kendisiyle çatışmaya düşürdüğünü, ekonomik ve siyasî hayatta başkalarıyla amansız bir savaş içerisinde varlığını sürdürdüğünü görerek, modern insanın krizi karşısında farklı bir çözüm ortaya koymaya çalışması ve modern dönemi bir nihilist çağ olarak yorumlaması¹², Batı düşüncesinde sadece akla değer verilir insanın diğer yönlerinin ihmal edilmesinden kaynaklanmaktadır. Muhammed İkbâl'in, bu konuda Mevlânâ ile Nietzsche arasında benzerlik kurması¹³ ve Mevlânâ'nın ağzından "Ben Rumi'ye sordum ki: Bu deli kimdir? Dedi ki: O bir Alman bilgindir"¹⁴ şeklindeki ifadelerle Nietzsche'yi tanımlaması, bizim bu kanaatimizi destekler niteliktedir. Her iki düşünürün de karşı çıktığı şeyin, insandaki dengenin bozulması ve onun tek bir yönüne yoğun ilgi duyulması olduğu söylenebilir.

Mevlânâ'nın doğal ölüm dediği şey ise, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, ruhun bedenden ayrılıp, özgürlüğünü kazanmasıdır. Bu anlayış, bize, Eflatun'un ruh anlayışını hatırlatmaktadır. Bilindiği gibi Eflatun, ruhun bu dünyada bir bedene girmeden önce ideler âleminde saf olarak bulunduğunu ve özgür olduğunu, bedene girdikten sonra ise, saflığını ve özgürlüğünü kaybettiğini belirtmektedir. Eflatun'a göre, beden, ruhun özgürlüğü için engel teşkil etmektedir. Buna göre, Eflatun düşüncesinde ruhun özgürlüğünü ve saflığını tekrar elde edebilmesi için bir hapisane olan bedenden kurtulması, yani bedeninin ölmesi gerekmektedir.¹⁵ Bütün bunları ifade ederken, Mevlânâ'nın, Eflatun'dan etkilendiğini söylemek istemiyoruz. Çünkü Mevlânâ'nın içinde yetiştiği İslâm kültüründe de bu anlayış bulunmaktadır.

Mevlânâ, doğal ölümü, bu hayattan ayrılıp ölümün olmadığı ebedî bir hayata ulaşma olarak nitelendirmektedir. Mevlânâ için ölüm, geçici bir hayattan, sonsuz bir hayata dönüştür. Sonsuz hayatın başlangıcı ise, kıyamet günüdür. Arada geçen zaman da bir uykudan ibarettir. Bu ölüm uykusuna dalış ve uyanış,

¹² Friedrich Nietzsche, *Güç İstenci*, çev. Sedat Umran, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2002, s.52-66.

¹³ Muhammed İkbâl, *İslâm'da Dinî Düşüncenin Yeniden Doğuşu*, çev. N. Ahmet Asrar, Bir Yayıncılık, İstanbul, 1984, s.128-129.

¹⁴ Muhammed İkbâl, *Cavidnâme*, çev. Annamarie Schimmel, Kırkambar Yayınları, İstanbul, 1999, s.361.

¹⁵ Eflatun, *Phaidros*, s.58-68.

-14- R. YAZOĞLU-T. İMAMOĞLU: Mevlânâ Düşüncesinde Bir Ölümsüzlük Tecrübesi Olarak İrâdî ve Doğal Ölüm

insanın iradesi dışında gerçekleşmektedir. Bu uykuda bütün organlar atıl kalırken, ruh hareketini sürdürmeye devam etmektedir.¹⁶ Bu nedenle ölümsüzlük yolu, ölümden geçmekte, ölüm ise sonsuz bir hayatın devamı olarak görülmektedir. Ölümsüz yaşayışın ölüm olduğunu belirten Mevlânâ, ölümün dirilme ile el ele yürüdüğünü, ölümün görünüşünün ölüm, içyüzünün ise yaşayış, ölümün görünüşte sonu gelmez ve güdük, gizli âlemde ise sürüp giden bir yaşayış olduğunu söylemektedir.¹⁷ Bunun içindir ki, Mevlânâ'ya göre, “ölümden, temiz ruhlara huzur ve sükûn gelir. Ölüm, Hakk’a kavuşmadır; cefa etmek, kin gütmek değil.”¹⁸ Bir başka dizesinde, “Ölürsem ben, öldü demeyin. Çünkü ölüydüm, dirildim; dost aldı götürdü beni”¹⁹ şeklindeki ifadeleriyle, ölümün bir kavuşma, buluşma ve görüşme olduğunu belirterek²⁰, sevgiliye kavuşmanın, bağlı bahçeli bir cennet; O’ndan ayrı düşmenin ise, cehennem ve ateş²¹ olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yüzden, Mevlânâ’nın bu dünyadan ayrıldığı geceye, şeb-i arûs (düğün gecesi) denilmiştir. Şu dizeler ona aittir:

“Ölüm tatlı geliyor bana; bu yurttan göçüşüm, kuşun kafesi bırakıp uçması sanki.

Bahçeye konan kafesteki kuş, gül bahçesini, ağaçları görür.

Kafesin dışındaki kuşlar, bir hoşça hürriyet hikâyeleri söylerler.

Kafesin içindeki kuş, o yeşilliği görür de ne bir şey yiyebilir, ne sabrı, kararı kalır.

Belki ayağındaki bağ çözülür diye her delikten başını çıkarır durur.

Gönlü de dışarıdadır, canı da; o kafesi, bir açırırsen ne yapar?”²²

Bir başka yerde ise şu dizeler göze çarpmaktadır:

“Dünya aslanı av arar; azık arar. Tanrı aslanı ise, hürriyet arar.

Çünkü ölümden yüzlerce varlık görür; pervane gibi varlığın yakar gider o.

Ölüm sevgisi, gerçeklerin boyunlarında bir gerdanlıktır.”²³

¹⁶ Anbarcıoğlu, “Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî’nin Hayat ve Ölüm Hakkında Düşünceleri”, s.15.

¹⁷ Mevlânâ, *Mesnevî*, I, 172, beyit: 3940 vd.

¹⁸ Mevlânâ, *Rubâiler (Mevlânâ’nın Rubâileri)*, çev. ve yay. Şefik Can, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, I, beyit: 331.

¹⁹ Mevlânâ, *Rubâiler*, I, beyit: 573-574.

²⁰ Mevlânâ, *Divân-ı Kebîr*, haz. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul, 1958, III, 169.

²¹ Mevlânâ, *Rubâiler*, I, beyit: 326.

²² Mevlânâ, *Mesnevî*, III, 508, beyit: 3951-3954.

²³ Mevlânâ, *Mesnevî*, I, 173, beyit: 3971-3973.

Yukarıdaki dizelerden de açıkça görüldüğü gibi Mevlânâ, ölüme bir iştihak duymakta, onu bir özgürlük bahçesi olarak anlamaktadır. O, ölüme duyduğu arzuyu bir bebeğin annesinin sütüne duyduğu arzuya benzetmektedir. O, bunu şu mısralarıyla dillendirmektedir:

“Süt emen çocuk, sütü nasıl isterse, sen de ölümü öyle istersin; seni tutsak eden bir hastalık, bir dert yüzünden değil.

Ölümü ararsın, istersin ama ağrıdan, sızıdan, hastalıktan bunalıp istemezsin; evin yıkık bucağında bir define görürsün de o yüzden istersin.”²⁴

Görülüyor ki Mevlânâ’da ruhun aslına dönüşü, bir kavuşma ve vuslat etme anlamına gelmektedir. Bu, seven ile sevilenin, bir başka ifadeyle aşık ile maşukun kavuşmasıdır. Ölüm, Hakk’a kavuşma aracı olup yukarıdan beri ifade edilen sorunun özü de bu olmaktadır. Kişi, bu dünyada Tanrı ile beraber olduğu müddetçe, ölüm asıl sevgili olan Tanrı ile arada bir perdedir. Sevgiliye kavuşma arzusu, bu perdenin bir an önce kalkmasını zorunlu kılmaktadır. Mademki hayat O’ndan bir ayrılış travmasıdır, o halde O’na kavuşmak hem derin bir mutluluk hem de ölümsüzlüktür. Görünen o ki, ölmek, Mevlânâ için ebedî sevgiliye kavuşmaktır. Ölüm bir tekâmül ve sonsuza uçmak, vahdet-i vücûdun diliyle Hakk ile hakk olmaktır. Mevlânâ, bu makama ulaşmış kâmil insanları, Hakk güneşinin bir zerresi olarak görmektedir. Ona göre, Tanrı’ya kavuşmak ve ölümsüzlüğe ermek, gerçek hayata ulaşmak olduğu için, bu anlamda ölüm ebedî hayatın kapısıdır.²⁵

Mevlânâ, ölüme yönelik arzuyu, onu şiddetle istemeyi bu övücü ifadelerle ortaya koyarken, ölümden korkmayı ise, eleştirmekte ve bu korkunun ahlâkî kötülüklerle içli dışlı olan insanların işi olduğunu belirtmektedir. Mevlânâ’ya göre bu insanlar, yaptıkları kötülüklerden dolayı ölümü âdeta kendilerinden uzaklaştırmaya gayret etmektedirler. Buna göre Mevlânâ için çirkin olan şey, ölümün yüzü değil, kişinin kendi yüzüdür. Kişinin canı bir ağaca benzerken, ölüm bu ağacın yaprağıdır. Bu da demektir ki, iyi olsun kötü olsun, ne bitmişse kişiden bitmiş ve yeşermiştir. Hoş olsun olmasın, gönüle gelen şey kişinin kendisinden kaynaklanmıştır.²⁶

Mevlânâ, ölümü, kişinin aslına yönelmesi ya da kaynağının ilâhî bir tinsellik arz etmesinden dolayı, varlığın özü olan Tanrı’ya dönüşü olarak nitelendirmektedir. Ona göre kabir, hapis gibi görünmekle birlikte, aslında o

²⁴ Mevlânâ, *Mesnevî*, IV, 658, beyit: 2533-2534.

²⁵ İsmail Yakıt, *Batı Düşüncesi ve Mevlânâ*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1993, s.101-102; Hüseyin Güllüce, *Kur’ân Tefsiri Açısından Mesnevî*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999, s.197.

²⁶ Mevlânâ, *Mesnevî*, III, 424, beyit: 3440 vd.

-16- R. YAZOĞLU-T. İMAMOĞLU: Mevlânâ Düşüncesinde Bir Ölümsüzlük Tecrübesi Olarak İrâdî ve Doğal Ölüm

canın kurtuluşudur; ölüm, insana batmak gibi görünür, aslında o yeniden doğmaktır.²⁷ Mevlânâ, bunu varlık âlemindeki toprağa tohum olarak düşüp sonra tekrar yeşeren olaylara benzetmektedir. Ona göre, nasıl ki her tohum, ekildiğinde yeniden biter, insanın ölümü de bir tohum gibidir. Toprağa girdiğinde yeniden hayat bulur.²⁸ Mevlânâ'nın bu düşüncesi, insan ve hayat hakkındaki görüşlerinin bir sonucudur. Çünkü Mevlânâ: “Aslından uzak olan kişi gene buluşma zamanını arar”²⁹, onun gerçek mekânı “mekânsızlık âleminin havalarındandır”³⁰ şeklindeki ifadeleriyle bunu çok güzel bir şekilde ortaya koymaktadır. Buna göre Mevlânâ'nın, ruhun aslına dönüşü teziyle, kendi yaşayışındaki sürekli arayış içinde görülen büyük dinamizmi anlattığını, yani ölümün, cismin yok olması değil, Tanrı'ya doğru kanatlanıp uçmak olduğunu ifade etmeye çalıştığını söyleyebiliriz. Onun bu konu ile ilgili dizeleri şöyledir:

“Bana bedenimden iki üç günlük bir kafes yapmışlardır.

O gün ne güzel gündür ki, Dost'un yanına uçarım!

O'nun mahallesine (varmak) umuduyla kanat çırparım.”³¹

“Bizi Elest meyhanesinden getirdiler, hem de coşkun, perişan, kendini kaybetmiş bir halde getirdiler. Ezelde yokluktan, varlığa doğru bizi çekip getirmişlerdi. Bu dünya hayatında ise yokluğa düştük. Şimdi gerçek varlığımızı bularak, yokluktan kurtulmak için bizi tekrar o meyhaneye, o ruh âlemine doğru alıp götürcekler.”³²

“Hele bir ölümden kurtulsun, kurtuluşa ulaşsın; çünkü sevgiliyi görmek Âb-ı hayattır.

Çünkü tiksirmek, kötü gelmek, ortadan kalkarsa o ölüm, ölüm değildir ki. Görünüşte ölümdür, gerçekteyse göçüş.

Tiksirmek gitti mi ölüm, fayda veren bir şey olur.”³³

Bu dizelerde görüldüğü gibi Mevlânâ'ya göre, ölüm, varlığın yok olması değil, bir başka safhada hayatietini sürdürmesidir. Bir başka ifadeyle, ölümlülük halinden ölümsüzlük haline geçmesidir.

²⁷ Mevlânâ, *Divân-ı Kebîr*, III, 169.

²⁸ Mevlânâ, *Divân-ı Kebîr*, III, 169.

²⁹ Mevlânâ, *Mesnevî*, I, 5, beyit: 4.

³⁰ Mevlânâ, *Divân-ı Kebîr*, III, 169.

³¹ Mevlânâ, *Gazeliyât-ı Şems*, Tahran, 1335, s.213'ten naklen M. Anbarcıoğlu, “Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin Hayat ve Ölüm Hakkındaki Düşünceleri”, s.2.

³² Mevlânâ, *Rubâiler*, I, beyit: 726.

³³ Mevlânâ, *Mesnevî*, III, 536-537, beyit: 4606, 4612-4613.

Ölümü, ölümsüz bir hayatın başlangıcı, mezarı canın kurtuluş yeri, ölmeyi batan güneşin yeniden hazırlığı olarak niteleyen Mevlânâ, ölüm ile uyku arasında da bir benzerlik kurmaktadır. Uykunun ölümle kardeş olduğunu, “Uyku ölümün kardeşidir. O kardeş bu kardeşten belli olur”³⁴ şeklinde dile getiren Mevlânâ’ya göre, uyuyup uyanmamız, ölüm ile ölümden sonra dirilmeye tanıklık etmektedir.³⁵ Ona göre, insanın sabahleyin uykudan uyanması mahşerde dirilmesinin bir örneğini oluşturmaktadır. “Sabah uyanınca aklımız nasıl bedenimize geliyorsa, herkesin canı da öyle bedenine girer”³⁶ diyen Mevlânâ, sabah vaktinin küçük bir dirilme olduğuna, büyük dirilmenin ise buna kıyasla anlaşılabilirliğine vurgu yapmakta, küçük dirilmenin, büyük dirilme için; yani küçük ölümün büyük ölüm için örnek oluşturacağına³⁷ dikkat çekmektedir.

Buna göre diyebiliriz ki, uyku ve uyanmakla mademki her gün ölümün bir benzeri yaşanmaktadır, o halde Mevlânâ’ya göre, bundan ders alıp ölümü karşılamaya hazırlıklı olunmalıdır. “Ölüm herkese kendi rengindedir. Düşmana karşı düşmandır ölüm, dosta karşı dost”³⁸ diyen Mevlânâ, iyinin de kötünün de insandan kaynaklandığını vurgulayarak, bu anlamda ölümün değil, kişinin yaşadığı hayatın iyi ve güzel olacağına, ölümün ise bunun bir sonucu olduğuna işaret etmektedir.

Mevlânâ’nın uyku ile ölüm arasında kurduğu benzerlik, bir başka ifadeyle dünyanın bir rüyadan ibaret olduğu, kişinin öldükten sonra uyanacağı düşüncesi kendinden önce Gazâlî tarafından da ileri sürüldüğü görülmektedir. Gazâlî’ye göre insan, uykuda iken rüyada görülen birtakım şeylerin varlığına inanmaktadır. Rüya esnasında onlardan şüphe etmeyen insan, uyanınca rüyada gördüklerinin hiçbirinin aslı olmadığını anlamaktadır. Bu anlamda dünya hayatı, ahirete oranla bir uyku hali sayılmaktadır. İçinde bulunduğumuz hayat bir rüyadan başka bir şey değildir. İnsan ölünce her şey ona, şimdi görüldüğünden başka türlü görünecek³⁹ ve o zaman kendisine “İşte senden perdeni kaldırıp açtık, bugün gözün ne kadar keskindir”(Kaf: 50/22) denilecektir. Gazâlî’nin bilgi kuramı açısından önemli olan bu görüşü, aynen Pascal tarafından da kullanılmıştır.⁴⁰

Buraya kadar verilen bilgilerden doğal ölümün ölümsüz bir hayata geçiş olduğu ve gerçek sevgiliye bir kavuşmadan ibaret bulunduğunu anlamaktayız.

³⁴ Mevlânâ, *Mesnevî*, IV, 681, beyit: 3062.

³⁵ Mevlânâ, *Mesnevî*, IV, 804, beyit: 1787.

³⁶ Mevlânâ, *Mesnevî*, V, 803, beyit: 1774.

³⁷ Mevlânâ, *Mesnevî*, V, 804, beyit: 1788.

³⁸ Mevlânâ, *Mesnevî*, III, 486, beyit: 3439-3440.

³⁹ Gazâlî, “el-Munkızu Mine’d-Dalâl”, *Mecmu’atü Resâilî'l-İmam el-Gazâlî*, VII, Beyrut, 1988, s.28-29.

⁴⁰ Blaise Pascal, *Düşünceler*, çev. İsmet Zeki Eyüpoğlu, Say Yayınları, İstanbul, 1996, s.106 vd.

Şunu ifade etmek gerekir ki, Mevlânâ'nın bu anlayışı, yani ölünce ölümsüzlüğe ya da gerçek sevgiliye kavuşma, herkes için geçerli değildir. Böyle olunca aklımıza şöyle bir sorunun gelmesi doğal olacaktır: Kişiyi ölümsüz yapan unsur nedir? Ölümün evrensel bir fenomen olduğu muhakkaktır. Ancak Mevlânâ'ya göre ruh, aslına dönse de ölümsüzlüğe ya da gerçek sevgiliye kavuşmayabilir. Mevlânâ'ya göre, kişinin ölümsüzlüğe ve gerçek sevgiliye kavuşabilmesi için ölümsüzlüğü araması, sağlam bir inanca sahip olması ve doğru eylemleri gerçekleştirmesine bağlıdır. Mevlânâ'nın, neyi arıyorsan o'sun sen, "İyi de kötü de senden yetişmiştir. Çirkin de güzel de kendi elinle kazandığıdır"⁴¹ şeklindeki dizeleri bunu açık bir şekilde göstermektedir. Mevlânâ, tevhidin sırrına vakıf olanların, Tanrı'yı arayanların gerçek anlamıyla ölümsüz olacaklarını, gerçek mutluluğun da bunlar için söz konusu olacağını ortaya koymaya çalışmaktadır. Bunu "İmanla gittin mi, dirisin; imanla öldün mü, ölümsüzsün"⁴² şeklinde ifade eden Mevlânâ'ya göre, nefisini terbiye edip, ruhsal tekâmülü gerçekleştiremeyenler ölümsüz değil, ölüdürler. Onların ruhları, azap içindedir. Ruh ancak ölümsüz sevgiliye, yani Tanrı'ya yaklaştıkça ölümsüzleşmekte ve mutluluğu yakalamaktadır. Bu dünyada ölmeden önce ölümü aramayanlar, gerçek sevgiliye kavuşma çabası içerisinde olmayanlar ise, mutluluğu tadamayacaklardır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Mevlânâ'da iradî ve doğal ölüm birbirleriyle ilişkili iki kavramdır. Ona göre, iradî ölüm, doğal ölüm için bir hazırlık ve bir başlangıç iken, doğal ölüm ise, ölümsüz hayat için bir başlangıç ve bir köprü konumundadır. Mevlânâ düşüncesinde kavuşma ve ölümsüzlük konusu ruhun manevî tekâmülüyle doğru orantılıdır. Ruhlarını manevî tekâmülle olgunlaştıranlar gerçek ve ölümsüz varlığa tam anlamıyla kavuşacaklardır. Bu anlamda ölmek, ebedî yaşamak ve ebedî sevgiliye kavuşmak anlamına gelmektedir. Asıl ölüm ölmemektir. Mevlânâ'ya göre, hayatın anlamını idrak etmeden yaşamak, yaşamadan ölmek demektir. Bu anlamda ölüm, bir tekâmül ve sonsuza uçup Hakk ile hakk olmaktır. Ölüm, ölümsüz hayat için bir köprü olup, ayrılık durumundan kavuşma durumuna, Paul Tillich'in ifadeleriyle söyleyecek olursak, insanın yabancılaşma durumundan kurtulup, varlığın bizatihi kendisine katılması anlamına gelmektedir.

⁴¹ Mevlânâ, *Mesnevî*, III, 486, beyit: 3443.

⁴² Mevlânâ, *Mesnevî*, III, 483, beyit: 3377.

KAYNAKLAR

- ANBARCIOĞLU, Meliha, “Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin Hayat ve Ölüm Hakkında Düşünceleri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Doğu Dil ve Edebiyatları Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, cilt: II, sayı: 3, Ankara 1977.
- EFLATUN, *Phaidros*, çev. Hamdi Akverdi, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1997.
- GAZÂLÎ, “el-Munkızu Mine'd-Dalâl”, *Mecmu'atü Resâili'l-İmam el-Gazâlî*, VII, Beyrut, 1988.
- GÜLLÜCE, Hüseyin, *Kur'ân Tefsiri Açısından Mesnevî*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999.
- GÜNGÖR, Erol, *İslâm Tasavvufunun Meseleleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1989.
- İKBÂL, Muhammed, *Cavidnâme*, çev. Annamarie Schimmel, Kırkambar Yayınları, İstanbul, 1999.
- _____, *İslâm'da Dinî Düşüncenin Yeniden Doğuşu*, çev. N. Ahmet Asrar, Bir Yayıncılık, İstanbul, 1984.
- MEVLÂNÂ, *Divân-ı Kebîr*, III, haz. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul, 1958.
- _____, *Fîhi Mâfih*, çev. Meliha Anbarcioğlu, İstanbul, 1969.
- _____, *Mesnevî-i Ma'nevî*, I-V, Bekuşş ü ihtimâm-i Raynold A. Nicholson, 1925-1933, Tahran, ts. (Bu eserin tercüme ve şerhi için bkz. Mevlânâ, *Mesnevî*, I-VIII, tercüme ve şerh: Abdülbâki Gölpınarlı, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1990.)
- _____, *Rubâiler (Mevlânâ'nın Rubâileri)*, I-II, çev. ve yay. Şefik Can, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.
- NİETZSCHE, Friedrich, *Güç İstenci*, çev. Sedat Umran, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- PASCAL, Blaise, *Düşünceler*, çev. İsmet Zeki Eyüpoğlu, Say Yayınları, İstanbul, 1996.
- YAKIT, İsmail, *Batı Düşüncesi ve Mevlânâ*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1993.